

Koulupoukkaat perhesosiaalityössä

1. Johdanto

Koulupoissaolot eivät ole yksittäistä lasta tai tiettyä ikävaihetta koskettavia ongelmia, vaan yllättävän yleisiä ja huomattavan monitahoisia ilmiöitä, jotka vaativat usein kokonaisvaltaista ja moniammatillista lähestymistä. Koulupoissaolojen mekaniikka on moninaista, ja niitä voidaankin luokitella eri tavoin riippuen esimerkiksi poissaolojen taustasyistä, määrästä, toistuvuudesta ja lapsen tai nuoren elämäntilanteesta. Lievimmat koulupoissaolot voivat olla satunnaista rajojen hakemista, mutta pahimmillaan kyse voi olla lapsen täydellisestä sosiaalisesta vetäytymisestä ympäröivistä yhteisöistä, jopa perheestään. Ensisijaisesti poissaoloihin puuttuminen ja tuen tarjoaminen lapselle on vanhempien vastuulla yhteistyössä koulun kanssa. Mikäli katsotaan, että tämän lisäksi tarvitaan muuta tukea voidaan ottaa yhteyttä esimerkiksi perhesosiaalityöhön tai lastensuojeluun.

Poissaolojen taustalla voi olla mielenterveyden haasteita, sosiaalista vetäytymistä, koulukiusaamista tai oppimisen pulmia. Yksittäisten tai yksilöllisten haasteiden lisäksi taustalla voi olla ongelmien kasautuminen ja monialaisuus, vanhemmuuden haasteet, ongelmien ylisukupolvisuus sekä palvelujärjestelmän pirstaloituminen ja tiedon siirtymisen vaikeudet.

Tässä raportissa keskitymme pitkään kestäneisiin ja runsaisiin selvittämättömiin poissaoloihin sellaisissa asiakasperheissä, joilla on ainakin vuoden kestänyt asiakkuus sosiaalityössä. Aineiston asiakastapauksia on raportissa tarkasteltu koulupoissaoloihin, koulukiusaamiseen ja sosiaaliseen vetäytymiseen keskittyvän lähdekirjallisuuden valossa.

2. Aineisto ja tiedonkeruu

Tiedonkeruu aloitettiin kartoittamalla asiakkaisiin liittyviä ilmiöitä ja huolenaiheita, jotka nousevat perhesosiaalityön sosiaalityössä esiin. Perhesosiaalityön sosiaalityöntekijöitä haastateltaessa esille tulivat erityisesti lasten ja nuorten runsaat koulupoissaolot ja niihin puuttumisen vaikeudet. Koulupoissaolot ovat kuitenkin hyvin yleisiä ja aineiston keruuvaiheessa päädyttiin tekemään tiettyjä rajauksia, jotta voitiin keskittää tarkastelukulmaa. Raportissa päädyttiin rajaamaan asiakastapausten määrä pieneksi ja sille asetettiin tietyt reunaehdot. Sosiaalityöntekijät saivat myös itse valita asiakkaistaan soveltuvan lapsen ja perheen. Reunaehtona oli, että asiakkaan asiakkuus on kestänyt vähintään noin puoli vuotta sosiaalityössä.

Jokainen kuudesta sosiaalityöntekijästä analysoi yhden asiakkaansa kirjaukset asiakastietojärjestelmästä vuoden ajalta. Tarkoituksena oli kartoittaa asiakkuuden kokonaisprosessin käsittely eli asiakkuuden taustatiedot, poissaolojen taustalla vaikuttavia syitä, millaista tukea ja milloin perheelle on tarjottu ja miten poissaoloihin on yritetty puuttua. Kerääntyneitä aineistoja käsiteltiin ja työstettiin yhdessä koko tiimin kanssa, jolloin ilmiön pohdinnassa on hyödynnetty myös tiimin kokemusta, osaamista ja hiljaista tietoa.

3. Aineiston analysointi

Käytetty aineisto oli verrattain pieni, mutta asiakastapauksia yhdistäviä tekijöitä löytyi useita ja aineiston analyysissä keskityttiinkin nimenomaan näihin yhdistäviin tekijöihin ja lähdekirjallisuuskin valikoitui näiden löydösten pohjalta.

Yleisesti voidaan todeta, että koulupoissaolot ilmiönä koskettavat sekä ala- että yläkouluikäisiä ja kaikkia sukupuolia. Tässä aineistossa ei lapsen tai nuoren perhemuodolla näyttänyt olevan merkitystä, ja perheen vanhemmista ainakin toinen oli sitoutunut sosiaalipalveluiden tukeen. Sitoutumisesta tuen vastaanottamiseen kertoi myös pitkät asiakkuudet sosiaalityössä.

Aineistosta esiin tulleista yhdistävistä tekijöistä raporttiin haluttiin nostaa lasten osalta se, että heillä ei ollut oppimisen pulmia ja he halusivat käydä koulussa, mutta kouluun meneminen oli heille erityisen vaikeaa. Lähes poikkeuksetta lapsilla oli kouluun menemisen vaikeuden taustalla mielenterveyden haasteita ja useimmilla heistä oli psykiatrian hoitokontakti. Usein lapsilla oli myös kokemuksia eriasteisesta koulukiusaamisesta ja heillä oli hyvin vähän tai ei ollenkaan sosiaalisia suhteita. Vanhempien osalta nousi esiin vanhempien keinottomuus auttaa lasta.

Kouluissa oli hyödynnetty jo useita erilaisia tukimuotoja kuten kevennettyä opetusta, pienryhmä- ja yksilöllistä opetusta ja kuraattorin palveluja. Osa lapsista oli myös kokeillut muun muassa kolmannen sektorin tarjoamia palveluja kuten nuorten unikoulua. Perhesosiaalityössä käytössä olevia työkaluja oli hyödynnetty riippuen perhetilanteesta ja lapsen iästä. Perhesosiaalityön työkaluja ovat muun muassa kotiin ja vanhemmuuteen suuntautuva perhetyö ja ohjaus, tukihenkilötoiminta lapselle, kouluuyhteistyö, verkostoyhteistyö hoitotahojen kanssa, koulupoissaolokysely SRAS-R poissaolojen juurisyiden selvittelyssä ja kolmannen sektorin tarjoamat palvelut kuten SPR:n nuorten turvatalon unikoulu. Perhesosiaalityön näkökulmasta tieto perheen tilanteesta ja tuen tarpeesta oli tullut myöhäisessä vaiheessa, eikä tilanteeseen oltu päästy puuttumaan riittävän varhain.

Missään aineiston tapauksista ei perheen kokonaisvaltaista tilannetta oltu kartoitettu riittävän aikaisin. Perhe oli saattanut saada erilaisia tuen muotoja eri toimijoilta kuten koulusta, perheneuvolasta, aikuissosiaalityöstä ja kolmannen sektorin toimijoilta, mutta mikään taho ei ollut hahmottanut perheen ongelmia ja niiden vaikutusta toisiinsa ja syyseuraus suhteita.

4. Tulosten dokumentointi

Koulupoissaolot ovat merkittävä sosiaalinen ongelma ja tulevat vahvasti esiin lapsiperheiden sosiaalipalveluiden työssä. Koulupoissaoloja olisi tärkeää hahmottaa ilmiötasolla ja ymmärtää niihin liittyvä moninaisuus. Poissaolot ovat luonteeltaan erilaisia ja niiden taustasyöt hyvin vaihtelevia. Edes se liittyykö poissaolo kouluympäristöön vai kotiympäristöön ei ole yksinkertaista, koska muun muassa lapsen sosiaalisen vetäytymisen taustalla voi olla puutteita sosiaalisissa taidoissa, turvattomuuden tunnetta ja luottamuksen puutetta ihmisiä kohtaan sekä koulukiusaamisen kohteeksi joutumista.

Aineiston lapsilla oli runsaasti mielenterveyden haasteita kuten masennusta, ahdistusta ja huonoa itsetuntoa. Ei voida kuitenkaan olettaa, että mielenterveyden haasteet itsessään ovat koulupoissaolojen syy vaan ne voivat olla oire niin perheen sisäisistä ristiriidoista kuin kiusaamisestakin. Kiusaamiselle taas altistavat muun muassa monet psykosomaattiset ongelmat, perheen vuorovaikutukselliset ja taloudelliset haasteet sekä sosiaalisten suhteiden vähyyys tai puuttuminen. Poissaoloja voi toisaalta olla myös ilman, että lapsi on koulukiusattu. Riippumatta siis siitä, mikä näyttäytyy ensimmäisenä poissaolon syynä voi taustalla olla monenlaista niin lapsen kuin perheeseen liittyvää problematiikkaa.

Ongelmien juurisyihin pitäisikin päästä puuttumaan ennen kuin ne kasaantuvat ja levittyvät perheenjäsenten monille elämänalueille. Siksi on perusteltua, että perheen kokonaistilanteen kartoittaminen ja hahmottaminen tehtäisiin selkeästi varhaisessa vaiheessa. Kunnan toimijoiden kesken olisi tärkeää, että olisi yhteisesti sovitut pelisäännöt siitä kenellä on vastuu perheen kokonaisuuden kokoamisesta ja missä vaiheessa se tulisi tehdä.

Lapsen ollessa työskentelyn kohteena tulisi huomioita kiinnittää vahvemmin hänen ympäristöönsä ja hänelle merkityksellisiin aikuisiin, sekä näiden voimavarojen ja taitojen vahvistamiseen. Vanhemmuuden tukeminen onkin perhesosiaalityön tärkeimpiä tehtäviä. Perhesosiaalityön tulisi jatkuvasti kehittää omia työmenetelmiään ja työkalujaan vastaamaan perheiden tarpeita. Kunnan tehtävänä taas on varmistaa sosiaalityön riittävä resursointi, jotta asiakastyölle sekä työn kehittämiseksi jää aikaa. Perhesosiaalityön tulee myös, yhdessä asiakkaiden kanssa, suunnitella ja kartoittaa tarvittavaa palvelutarjontaa ja viedä kehittämissuunnitelmia eteenpäin.

Isona haasteena nähdään mielenterveyspalveluiden saatavuus ja tarpeiden vastaavuus. Mielenterveyspalveluja tulee olla riittävästi ja niitä pitäisi kehittää vastaamaan muuttuvaa tarvetta. Palvelua tulisi saada silloin kun sille on akuutein tarve. Palveluiden oikea-aikaisuus vaikuttaakin olevan erittäin tärkeää, jotta lapsen ja perheen kokonaisvaltainen tukeminen on mahdollista. Toisaalta haasteena ei ole vain palveluiden saatavuus vaan myös se, etteivät eri toimijat tunne toistensa työmenetelmiä tai työskentelyä. Toimijoihin voikin kohdistua perusteettomia odotuksia. Monialaista yhteistyötä ja konsultaatio mahdollisuuksia tulee kehittää. Näiden merkitys korostuu tulevana syksynä, kun Espoossa tulee käyttöön poissaolojen seurantaan ja puuttumiseen kehitetty poissaolomalli, jossa tavoitteena on reagoida selvittämättömiin poissaoloihin jo 30 tunnin kohdalla.

Ei ole riittävää että, lapsen oppiminen nähdään vain oppivelvollisuuden kautta, vaan ennemminkin se tulisi nähdä lapsen oikeutena oppia. Tällöin näkökulma kiinnittyy siihen, miten voidaan turvata lapselle hänen oikeutensa toteutuminen. Muutospaineet siirtyvät lapsesta lasta ympäröiviin yhteisöihin ja rakenteisiin. Lasta tukevien toimien tulisi olla lähempänä lasta ja lapsen maailmaa; lapsen edun mukaisia.

5. Toteutuksen kuvaus

Prosessi aloitettiin työntekijöiden haastattelulla. Tapaamisella 25.2. tarkennettiin valitun aiheen määrittelyä ja aiheen rajausta sekä tehtiin työsuunnitelma. Seuraavassa tapaamisessa 5.3. sosiaalityöntekijät esittelivät tiimilleen asiakastapaukset, jotka ottivat mukaan aineistoon. Tapaamisen pohjalta lähdettiin kartoittamaan ja rakentamaan teoriaa. Tapaamisella 16.4. raporttia työstettiin teorian ja työntekijöiden ajatusten ja kokemusten pohjalta. Tiimi pohti yhteisesti toimenpide-ehdotuksia niin perhesosiaalityöhön, kunnalle kuin yhteiskuntatasoisesti. Tiimiläiset ovat koonneet tämän pohjalta yhteenvedon ja esityksen, joka on esitetty Valtuustotalolla 18.5. Edellä mainittujen päivien lisäksi kukin tiimiläinen kävi läpi oman asiakkaansa taustat ja tilanteen ja koosti yhteenvedon.

6. Lähteet

Kiuru, N., Nurmi, J.-E., Aunola, K. & Salmela-Aro, K. (2009). The role of peer groups in adolescents' educational trajectories. *European Journal of Developmental Psychology*, 6(5), 521–547

Salmivalli, C. (2016). Koulukiusaamiseen puuttuminen: kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Tuusa M. & Ala-Kauhaluoma M. (2014). Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014: 42.